

Макаренко Є.А.*

ВІДНОСИНИ США І ЄВРОПИ У ХХІ СТОЛІТТІ: ПРАГМАТИКА І ПРОГНОСТИКА ТРАНСАТЛАНТИЗМУ

У статті розглядаються проблеми глобального впливу США у нестаціонарній системі міжнародних відносин, роль ЄС як актора міжнародних відносин, формат співробітництва США та Європи у ХХІ столітті.

Ключові слова: стратегічне партнерство, глобальне лідерство, корпорація Stratfor, міжнародна система, трансатлантизм.

В статье рассматриваются проблемы глобального влияния США в нестационарной системе международных отношений, роль ЕС как актора международных отношений, формат сотрудничества США и Европы в ХХІ веке.

Ключевые слова: стратегическое партнерство, глобальное лидерство, корпорация Stratfor, международная система, трансатлантизм.

The problems of U.S. global leadership in non-stationary system of international relations, EU's role as an actor of international relations, the format of U.S. and European cooperation in the ХХІ century.

Key words: strategic partnership, global leadership, the corporation Stratfor, international system, transatlantyzm.

Відносини США та Європи відносять до сфери глобальної політики, яка істотно впливає на трансформацію світового порядку, на ієрархію держав у міжнародній взаємодії, на політичний й економічний розвиток регіонів і субрегіонів, на підтримання загальної стабільності і міжнародного миру. Прагматичний і прогностичний вимір стратегічного партнерства провідних акторів міжнародних відносин розглядався на численних міжнародних конференціях, у дослідженнях науково-політичних центрів, під час дискусій відомих фахівців з питань міжнародних відносин і зовнішньої політики, де було представлено сучасне і майбутнє трансатлантичного співробітництва, визначено ролі США та Європи в ХХІ столітті, проаналізовано політику обох акторів щодо інших країн, зокрема, щодо Росії, України, Польщі, Румунії, Туреччини, держав Балтії. Так, під час міжнародного круглого столу «Америка - Європа: нова стратегія відносин в ХХІ столітті» (Росія, Санкт-Петербург, 2004 р.) за участю О.Вершбоу, на той час посла США в РФ; К.Бертрама, директора Німецького фонду науки і політики в Берліні, наукових експертів СпБДУ йшлося про міжнародну нестабільність, зумовлену воєнними діями в Іраку, які істотно ускладнили взаєморозуміння між США і Європою щодо стратегії і практики міжнародної безпеки. Було констатовано, що відповідний рівень довіри Європи до глобальної політики Сполучених Штатів щодо гарантування міжнародної безпеки сприяв подоланню кризи у відносинах трансатлантичних партнерів, дозволив повернутися до союзницьких взаємин

* доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

передусім у вирішенні конфліктів в Афганістані, Ірані, загалом на Близькому Сході, до спільної політики подолання міжнародного тероризму, тобто світових проблем. Суперечності у відносинах США і Європи стосувалися як різних геополітичних інтересів союзників, так і уявлень про методи й способи розв'язання кризових ситуацій, оскільки країни ЄС не поділяли концепцію військової загрози США і практику силового вирішення міжнародних кризових ситуацій. Проте перспективи поєднання американського і європейського підходів до трансатлантичного співробітництва вважалися позитивними, про що свідчили активність громадянського суспільства Європи і процеси європейської інтеграції, оскільки, на думку фахівців, «у вирішенні глобальних проблем людства і забезпеченні його безпеки інших партнерів у сучасному світі, крім Європи і США, немає». При цьому в контексті міжнародної безпеки «перед країнами Європейського Союзу, як зазначали учасники дискусії, постало завдання навчитися думати стратегічно, бачити світ ширше, за межами ЄС, формулювати загальні (світові) стратегічні платформи» [1].

Щодо найголовнішого питання сучасності, чи будуть США і Європа разом або окремо, «в тандемі або в конкуренції щодо забезпечення власних геополітичних інтересів», О.Вершбоу зазначив, що силовий підхід США до вирішення міжнародних проблем не завжди означає військовий варіант, проте європейські політики акцентували на тому, що, зокрема, боротьба з тероризмом повинна будуватися на переговорному процесі, хоча з конкретних питань антитерористичної взаємодії єдності думок політичних лідерів не було і в Європі. Посол підкреслив, що відносини трансатлантичних партнерів будуть розвиватися, базуючись не тільки на історії, а й на майбутніх спільних політичних цілях та зміцненні загальної стабільності.

Головними сферами співпраці визначено антитерористичну діяльність, боротьбу з організованою злочинністю, вирішення проблем СНІДу, екологічних проблем, нову військову участь в межах формули «Берлін плюс» тощо. Що стосується співробітництва США і Європи у форматі НАТО, то О.Вершбоу зазначав, що вбачає в Північноатлантичному альянсі центральну організуючу силу, яка утримує разом стратегічних партнерів, оскільки майбутнє цього союзу вбачається в гарантуванні безпеки у контексті нових цілей трансатлантизму. НАТО змінюється передусім тому, що змінюється середовище безпеки: нові загрози існують не тільки в Європі, і протидія цим викликам є спільною розробкою США і країн ЄС щодо тактики боротьби з ними. «Глобальні трансформації, підкреслив посол, - це процес тривалий і непростий, для його прогресу необхідно більш потужне партнерство. Час вийти за межі минулого століття, відхилити старі концепції щодо загальних завдань трансатлантичного співробітництва і зміцнення безпеки, оскільки трансатлантичне партнерство є життєвою силою, і роль його буде зростати. Поки США і Європа разом, у них більше можливостей забезпечити загальну безпеку» [1, 4].

У процесі дискусії було з'ясовано, що основна стратегія НАТО полягає у створенні в межах європейського інтеграційного простору зони миру і стабільності, коли війна принципово вважається неможливою, хоча перша реакція США на спроби розширення НАТО була негативною. Згодом США «змінити свою думку і стали посередником» між членами НАТО і тими країнами, які хотіли вступити до Північноатлантичного альянсу. Крім того, акцент трансатлантичного співробітництва на початку XXI століття був спрямований на боротьбу з тероризмом, оскільки США вже не бачать Росію як загрозу для Європи, тому в стратегії НАТО були прийняті нові політичні цілі: партнерство шляхом військового і не-військового співробітництва. Торкаючись суперечливого питання щодо наміченої Вашингтоном нової програми військового освоєння пострадянських територій, О.Вершбоу наголосив: «Ми не бачимо в появі F-16 в країнах Балтії загрози для Росії, хоча розуміємо,

що занепокоєння викликано тим, що біля російських кордонів почалися чергові польоти бойових літаків Альянсу. Проте це пов'язано з синдромом «11 вересня» [1, 6].

Натомість німецький політолог К.Бертрам вказав на дві сфери, де зміни НАТО представлялися недостатніми, зокрема, мало враховувалася активність розвитку європейської інтеграції, що не могло не позначатися на діяльності НАТО, недостатньо була розроблена система превентивних дій, за допомогою яких можна вирішувати проблеми до того, як застосовувати військову силу. «НАТО стало надто деполітизованим: у такому випадку виникає загроза, що Альянс може перетворитися на чисто механічний інструмент вирішення військових проблем» [1]. Фахівець порівняв НАТО з системою Microsoft для комп'ютера в тому сенсі, що на сьогоднішній день, на його погляд, «немає іншого механізму для підтримки миру», і нагадав про те, що у вирішенні проблем Боснії і Косово миротворчі сили ООН були не дуже ефективними, і тому звернення по допомогу до НАТО стало необхідним для врегулювання конфлікту. Що стосується майбутнього трансатлантизму, то тут, на його думку, наявна інша тенденція: «НАТО вже достатньо часто підтримувало миротворчі акції ООН і тому планує подальшу співпрацю з міжнародною організацією щодо підтримання міжнародного миру» [1, 7].

О.Вершбоу також наголошував, що необхідна більш широка інтерпретація договору 1949 року, яка не виключає розширення Північноатлантичного альянсу, і погодився з К.Бертрамом у тому, що НАТО є найбільш ефективним інструментом забезпечення безпеки в регіоні і в світі, і ще раз підкреслив, що передусім для трансатлантичної практики необхідні інструменти «м'якої безпеки», проте іноді не можна обійтися й без військової сили. «У НАТО дещо ширшим став географічний обсяг, але він обмежений необхідністю прийняття рішень за допомогою консенсусу» [1]. Враховуючи ідею гегемонії США, яка може впливати на стратегію трансатлантичної співпраці, фахівці погодилися з тим, що, з одного боку, «можлива вагома Європа в економічних і фінансових сенсах, але не Європа, яка гуртується проти США», а з другого - «...немає причин визначати стратегію трансатлантизму як опозицію, оскільки інтереси різні, проте вони все більше зближуються. Сьогодні одним з головних завдань трансатлантизму є переконати ісламський світ у тому, що необхідно йти шляхом діалогу», тому всі країни Альянсу «щодня у Брюсселі намагаються вирішити спільні проблеми; це розвиває почуття єдності, допомагає досягати консенсусу завдяки повсякденній взаємодії, задіяти потенціал усвідомлення спільних інтересів» [1, 8].

Щодо інших важливих аспектів співробітництва обома представниками трансатлантичного співробітництва було підкреслено, що реформування Ради Безпеки ООН та розширення чисельності її постійних членів залежить від позиції європейських країн, оскільки із сучасних п'яти членів тільки двоє є представниками європейських країн. Проте за прогнозом директора Німецького фонду науки і політики, це відбудеться не дуже швидко, оскільки адміністрація Б.Клінтона була більш відкритою до цієї ідеї, ніж адміністрація Дж.Буша». Крім того, якщо Рада Безпеки діятиме неефективно, то НАТО може обійтися і без її санкцій. Проте К.Бертрам підкреслив важливість і Ради Безпеки, і взагалі ООН: «Це унікальна структура, яку не можна скасувати або знищити. Поки немає світового уряду, ООН відіграватиме свою роль» [1]. О.Вершбоу також зазначив, що будь-яка американська адміністрація залишала за собою право діяти самостійно, якщо виникала загроза для держави. «Я вважаю, сказав, фахівець, це не суперечить нормам міжнародного права. При цьому отримання згоди Ради Безпеки завжди переважає. Питання в іншому: наскільки високою є легітимність ООН, адже там є й недемократичні країни, які можуть блокувати ухвалення необхідних рішень з деяких питань. Але є міжнародні проблеми, які ніхто, крім ООН, не може залагодити так ефективно» [1, 6].

Крім того, на думку фахівців, й позиція НАТО щодо створення Ради ісламських країн як учасника переговорного процесу полягає в тому, щоб ісламський світ самостійно створив такий механізм співробітництва: «Інтеграція необхідна, але будь-яка спроба з боку Європи або США підказати, що і як треба робити, можна вважати приреченою. Ісламські країни повинні до цього дозріти самі, і самі запропонувати НАТО узгоджену переговорну політику» [1]. Ідея союзу ісламських держав розглядається провідними акторами міжнародних відносин широко, оскільки в рамках цього союзу вони отримають великі можливості для модернізації, проте ініціатива створення такого союзу має виходити тільки від ісламських країн: «Завдання Заходу у випадку необхідності цю ініціативу підтримати» [1].

Аналізуючи ситуацію у зонах повзучих збройних конфліктів, зокрема, на території Росії, К.Бертрам зазначав: «Я не дипломат, але те, що відбувається в Чечні, дає привід для глибокого занепокоєння. Мало руху вперед, постійно відбувається порушення прав людини, наявна корупція. Але ми не знаємо, як вирішити цю проблему, треба обмінятися думками». Водночас він заявив, що не бачить можливості й необхідності присутності сил НАТО в Чечні. «Можливо, сюди слід запросити міжнародних спостерігачів» [1]. О.Вершбоу також з песимізмом поставився до ситуації в Чечні і до перспектив її врегулювання. Єдиним можливим рішенням він назвав невійськову перемогу над сепаратистами і терористами. На його думку, США багато чого зробили, щоб якось допомогти вирішити цю ситуацію. «Ми використовували наш вплив на Грузію, щоб очистити Панкінську ущелину, ділилися розвідданими, допомагали зменшити вплив «Аль-Каїди», надавали гуманітарну допомогу біженцям. Ці кроки, з його погляду, повинні були допомогти політичному вирішенню проблеми. «Росія має сама вирішити цю проблему і те, яка допомога їй потрібна з нашого боку. І я теж не бачу ситуацію такою, щоб сили НАТО опинилися в Чечні» [1, 8].

Позиція фахівців з приводу дискусії в США щодо обмеження статусу Росії у межах «Великої вісімки» полягає в тому, що не слід драматизувати відоме рішення Конгресу США, але при цьому не можна й ігнорувати занепокоєння, що лежить в основі прийняття цієї резолюції, яка було викликана внутрішніми політичними проблемами розвитку Росії й порушенням основних прав і свобод людини: «Ми раді, що російська влада постійно говорить про прихильність до демократії, хотілося б переконатися, що це дійсно так» [1]. К.Бертрам, зокрема, підкреслив, що США своїм рішенням не можуть позбавити Росію присутності в групі G-8, бо для цього потрібно отримати згоду інших членів об'єднання, проте занепокоєння США поділяють і в Європі. «Питання в тому, щоб ми якось пристосували нашу політику до розуміння того, що Росія розвивається не зовсім так, як ми думали. Звичайно, добре, що економіка стабілізується, добробут зростає. Однак нас турбують заходи, які вживаються для забезпечення короткострокової стабільності, що може порушити стабільність довгострокову» [1, 7]. Враховуючи результати дискусії, прогнозування відносин США і Європи в межах трансатлантичного партнерства 2004 року мало тією чи іншою мірою реальне втілення у подальшому розвитку світової системи, в еволюції трансатлантичного альянсу, в перебігу глобальних інтеграційних процесів, у подоланні світової фінансової кризи, у спробах реалізації політики «перезавантаження» США щодо Росії, у прагненні перетворення ЄС на самостійного актора міжнародних відносин.

Аналітичні дослідження 2010-2011 років щодо відносин США і Європи у XXI столітті залишаються на рівні з'ясування проблеми подальшого глобального лідерства США, піднесення міжнародно-політичної ролі Європи та просування інтересів трансатлантичного альянсу на Схід. Зокрема, Дж.Фрідман, політолог, засновник відомого дослідницького центру Stratfor і автор відомих публікацій «Секретна війна Америки» і «Наступні сто

років: прогноз на 21-е століття», стверджує, що США на передбачувану політичну перспективу залишаться єдиним глобальним лідером, а такі країни, як Польща та Мексика, будуть відігравати важливу роль у міжнародній політиці. За методиками складання прогнозів на майбутнє Дж.Фрідман виходить з виключення фактору неможливого. Він ставить під сумнів твердження про те, що Росія стане глобальним лідером, оскільки «Росія ніколи не була світовим лідером, за винятком періоду ХХ століття, коли вона стала найбільшою ядерною державою» [2, 5]. Порівняння за економічними показниками також не свідчить на користь глобального лідерства Росії, підкреслює Дж.Фрідман, оскільки ВВП Росії становить приблизно 20% від ВВП США (за даними загальнодоступної бази даних ЦРУ, в 2009 році розміри ВВП Росії склали 2116000000000 доларів, ВВП США - 14260000000000 доларів) [2]. Виходячи з таких об'єктивних порівнянь, фахівець робить неупереджені висновки про те, що з високою часткою ймовірності можна припустити: Росія ніколи не стане глобальним лідером. Що ж стосується політики Росії на пострадянському просторі, то, за прогнозами аналітика, очікується нарощування її впливу в країнах ближнього зарубіжжя в найближчі роки, бо в Росії, на думку Дж.Фрідмана, «стали задаватися питаннями про те, яких цілей США намагаються досягти в Східній Європі». Піком такої політики, зазначає американський політолог, стала війна з Грузією, яка продемонструвала всьому світу, «що якою б слабкою не здавалася Росія, західні країни не змогли зупинити її дії відносно Тбілісі. Саме після війни 2008 року країни ближнього зарубіжжя стали прагнути налагодження відносин з Росією» [2]. Геополітичні амбіції Росії на противагу інтересам США також стосуються й використання кризи в Європі. Враховуючи, що Німеччина переглядає власну роль в Європейському Союзі, оскільки є найбільш стабільною економікою, Росія вбачає в ній потенційного союзника, пропонуючи передусім найбільш прибуткову - енергетичну складову відносин (Росія постачає Німеччині майже половину всіх енергоресурсів, в обох країнах існує багато взаємних інтересів в економічній сфері, свідченням такої політики є й запуск «Північного потоку» через територію ФРН для інших країн Європи в обхід України). Дж.Фрідман наголошує, «якщо Москва зможе залучити Німеччину на свою сторону, то Росія перетвориться на серйозного геополітичного гравця. А погоджуючись підтримати санкції проти Ірану, Росія прагне нейтралізувати вплив США в країнах ближнього зарубіжжя як регіональний лідер». Водночас прогнозується, що США будуть єдиною глобальною силою, яка зможе впливати на Росію. У цьому плані російсько-німецький альянс не вигідний США, тому конкуренція між США і російсько-німецьким альянсом буде одним з домінуючих чинників глобальної політики. Однак, підкреслює американський фахівець, «Росія не зможе витримати таке змагання: Москва прогала Вашингтону в ХХ столітті, коли вона була набагато сильнішою» [2, 9]. Відтак, США залишаться єдиним глобальним лідером, незважаючи на певне послаблення позицій у зв'язку глобальною фінансовою кризою, з соціальними протестними рухами, оскільки економіка США становить 25 відсотків від світової, сукупні розміри ВВП держав БРІК - Бразилії, Росії, Індії і Китаю - складають 8,2 млрд. доларів (різні джерела дають різні оцінки цього показника - від 8,1 трлн до 8500000000000 в 2009 році - ЕМ), що помітно менше 14400000000 ВВП США. Для того щоб усі ці країни наблизилися за своєю економічною потужністю до США, їх економіки повинні вирости на 75 відсотків [2]. Крім того, американська економіка зросла на 5 відсотків, а в останні посткризові місяці темпи її зростання становили 3,5 відсотка. Для порівняння, економіка Німеччини зросла лише на 0,2 відсотка. Тому можна стверджувати, що США вийшли з кризи набагато швидше, ніж Європейський Союз. Якщо порівнювати США і Китай, то потрібно зазначити, що економіці Китаю буде потрібно зростати на 8,25 відсотків на рік,

щоб наздогнати американську економіку, яка в середньому буде збільшуватися на 2,5 відсотка в рік. «Економіка США більше, ніж економіка будь-якої країни світу, ВМФ США контролює світовий океан. Якщо США вважатимуть за потрібне, вони можуть перекрити морські торгові шляхи - і це дає Вашингтону важливий важіль контролю міжнародної політики XXI століття», прогнозує Дж.Фрідман.

Список використаних джерел

1. Америка - Європа: нова стратегія відносин в XXI столітті [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://www.narcom.ru/ideas/common/56.html>
2. Фрідман Дж.: США залишаться єдиним світовим лідером [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.voanews.com/russian/news/EM-Feedman-2010-06-28-97343044.html>
3. Фрідман Дж.: Як розподіляться ролі в Європі в XXI столітті? [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://www.kyivpost.ua/opinion/op-ed/kak-raspredelyatsya-rol-i-v-evrope-v-xxi-veke-337.html>
4. The National Security Strategy of the United States of America [Електронний ресурс]. – Washington, DC: White House, 2010, May. – 52 р. - Режим доступу: www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf.
5. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / [В.Бибик, Б.Гуменюк, І.Горобець та ін.]; за заг. ред. проф. Б.Гуменюка і проф. С.Шергіна. – К.: Університет «Україна», 2009. – 508 с.
6. Столетов О.В. Тренды трансформации властных отношений в мировой политике: smart power? / О.В.Столетов // Полис. 2009. №4. С. 173-178
7. Kagan R. The Need for Power [Електронний ресурс] / Kagan R.// The Wall Street Journal. - 2010. - Режим доступу: <http://online.wsj.com/articleSB10001424052748703652104574652372456526440.html>
8. Нова стратегія безпеки США в баченні Обама [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://otherside.com.ua/news/detail.php?lang=1&id=83241>
9. Макаренко Є.А. Ризики і перспективи політики безпеки адміністрації США в умовах «перезавантаження» міжнародних відносин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка). – К., 2010. – Випуск 94. Частина I. – С. 11-16
10. Обама добивается безопасности путем мира и сотрудничества (27 мая 2010 года) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.america.gov/st/>
11. The Power of Europe Affirming the EU as a Global Actor [International Conference Egmont Palace, Brussels, 7-8 May 2009. Report] / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.cris.unu.edu/fileadmin/user_upload/The_Power_of_Europe_final_-_International_Conference.pdf
12. Ромпей Х.ван. Евросоюз и США в одной связке [Електронний ресурс] / Херман ван Ромпей // Вся Европа.RU. – 2010. - №3 (42). - Режим доступу: http://alleuropa.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1508
13. Internal security strategy for The European Union «Towards a European Security Model» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: register.consilium.europa.eu/pdf/en/10/st05/st05842-re02.en10.pdf
14. Семенюк О. Нова архітектура європейської безпеки: тенденції, виклики, перспективи [Електронний ресурс] / Олександр Семенюк. - Режим доступу: <http://cs.cirs.kiev.ua/uk/news/commentary/102-2010-01-20-15-13-26.html>